

УДК 631:155

Л. М. Бойко,

д. е. н., професор кафедри "Фінанси і кредит", Полтавська державна аграрна академія

Л. А. Теремець,

аспірант, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", м. Київ

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ РЕФОРМУВАННЯ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

AN ESSENCE AND CONTENT OF REFORMING OF AGRICULTURAL PRODUCTION

У статті узагальнено підходи вчених до трактування сутності поняття "реформа". Запропоновано визначення аграрної реформи, а також виділено основні принципи та етапи реформування.

The article summarizes the scientists' approaches to interpretation of the essence of notion "reform". A definition of agrarian reform has been proposed. The basic principles and stages of reform have been specified.

Ключові слова: реформа, економічна реформа, аграрна реформа, земельна реформа, пост-реформаційний період, принципи ефективності реалізації реформ, етапи реформування.

Key words: reform, economic reform, agrarian reform, land reform, post-reform period, the principles of effectiveness of reform realization, stages of reform.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Складні соціально-економічні процеси, економічна криза, що охопила майже всі галузі економіки, підприємства та простих громадян негативно, впливають на діючу економічну систему. Перетворення її в ефективно функціонуючу, на думку більшості вчених, можливе лише шляхом проведення рішучих і всеосяжних реформ.

А якщо говорити про Україну, то аграрна сфера — сектор економіки, який найперший потребує якісних та продуманих змін. Адже агропромисловий комплекс (АПК) — складна система, що об'єднує в собі різні галузі народного господарства. Саме агропромислове виробництво визначає соціально-економічний розвиток держави, рівень життя громадян та забезпеченість його продовольством, являє собою потужну сировинну базу для промисловості. Виступаючи важливою ланкою економіки, аграрний сектор є основою для здійснення реформ, що вплинуть на розвиток всіх сфер господарства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання правильного розуміння сутності реформ досліджувалося в наукових працях представників класичних шкіл та сучасників. Проблемі реформування аграрного сектору приділяють значну увагу сучасні науковці, такі як П.І. Гайдуцький, В.М. Геєць, В.Я. Мессель-Веселяк, О.О. Мороз, П.Т. Саблук, О.В. Шкільов та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Зміна економічної ситуації в країні в більшості своїй буває спричинена результатами проведених реформ, сукупністю цілеспрямованих заходів, що

були реалізовані за певними програмами, згідно певних планів. Вивченню теорії реформ зараз приділяється багато уваги. Це обумовлено рядом причин. Широкомасштабні реформи, проведені в 90-х роках у ряді європейських країн, показали, наскільки великою виявилася необхідність у теорії реформ, теорії інституціональних економічних змін, наскільки незадовільний її існуючий стан. Саме сьогодні, коли деякі запроваджені зміни не принесли бажаних результатів, зріс інтерес до причин чи помилок, які роблять країни, намагаючись реформувати (модернізувати) економіку. Метою статті є дослідження підходів науковців до розкриття змісту поняття "реформа" та обґрунтування принципів їх ефективного проведення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Багато науковців, таких як П. Прудон, С. Сімонді, Дж.С. Міль, В.М. Полтерович, О.Т. Богомолов, М. Рац, А. Бельцерович присвятили свої праці дослідженню теорії реформ. Реформа (від лат. *reforgo* — перетворюю, поліпшую) — перетворення, зміна, перевлаштування життя (порядків, інститутів, закладів), що не знищує основ існуючої структури [12]. Марк Рац, російський науковець, надаючи поняттю соціального змісту, відзначав, що реформа являє собою суспільно значущі перетворення, по-перше, спрямовані на ті чи інші системи життя та діяльності; по-друге, пов'язані з необхідністю оновлення цих систем, приведення їх у відповідність з умовами, що змінилися, з діяльним контекстом, що змінився; по-третє, мають проводитися більш чи менш продумано та планомірно, щоб не порушувати функціонування систем, що вже сформувалися [11]. В.М. Полтерович у своїх дослідженнях розглядає реформу, як

цілеспрямовану зміну інститутів, що передбачає присутність в економічній системі агентів, котрі розробляють та реалізують план перебудови. Г.В. Осіпов теж звертає на це увагу і говорить, що спосіб реформування має відповідати вимогам сучасної практики і теорії та передбачати наслідки, а застосування методу "спроб і помилок" при реформування суспільства є просто злочином [9]. Лешек Бальцерович у своїх працях розглядає реформи як перетворення, перевлаштування певної області існування суспільства. Ці зміни означають перехід на вищий рівень соціально-економічного розвитку, тобто реформа — це забезпечення розвитку, а економічна реформа — це прогресивні зміни, перетворення в управлінні економікою, системі господарювання, що були спричинені низькою ефективністю функціонування існуючої економічної системи [2].

На думку вчених, всеосяжні реформи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економіки в цілому та задоволення сукупності об'єктивних економічних потреб. Задоволення цієї сукупності забезпечить "ефективне функціонування та сталий розвиток економічної системи країни" [4, с. 270].

Отже реформа, в даному випадку, — це реалізація національних економічних інтересів. Метою цих дій є побудова нової чи коригування існуючої економічної системи держави до такої, що буде ефективно функціонувати, буде спроможною до зростання і стійкою до негативних зовнішніх впливів, зможе ідентифікувати та усунути загрози, що є причиною кризових явищ.

Згідно з положеннями Національної доктрини реформування та розвитку агропромислового комплексу України, реформування трактується, як зміна принципів діяльності, що сприяє поліпшенню управління, підвищенню ефективності виробництва і конкурентоспроможності продукції, зростанню продуктивності праці, ефективної зайнятості та добробуту сільського населення [8, с. 3].

Аграрну реформу як сукупність заходів, що спрямовані на створення середовища, сприятливого для ефективного розвитку сільського господарства і його виходу із кризового стану, розглядає в своїх працях О.О. Мамалуй [6]. Аграрна реформа як комплекс заходів, які змінять "функціонування інституціонального середовища аграрного соціуму" знайшла відображення в праці О.О. Мороз [7, с. 178]. Інші українські науковці розкривають більш широко зміст напряму впливом заходів, трактуючи аграрну реформу, як сукупність науково обґрунтованих заходів, що скеровані на створення сприятливого економічного середовища та максимальне залучення економічних механізмів для структурної перебудови та прискореного розвитку АПК, акцентуючи увагу на підвищенні рівня соціального ефекту [5]. Так і Ю.М. Хвесик, Б.М. Данилишин розглядають аграрні реформи як складні соціально-економічні

перетворення, в результаті яких повинні бути вирішені етичні, соціальні, культурологічні, демографічні, екологічні та інші проблеми [10, с. 86].

Узагальнюючи наведені вище підходи вчених та підсумовуючи власні дослідження, вважаємо, що аграрна реформа являє собою комплекс нововведень, що реалізує національні інтереси стосовно створення ефективних умов функціонування аграрної системи, забезпечення її економічного росту та формування стійкості до впливу негативних факторів.

Головним структурним елементом аграрної реформи, яка є складовою економічної, виступає земельна реформа. Вона являє собою комплекс соціально-економічних, технічних та організаційно-правових заходів, направлених на перебудову, удосконалення земельних відносин [1]. Тобто проведення земельної реформи повинно передбачати економічну, соціальну та екологічну її частини.

Метою реалізації будь-якої реформи є введення системи в стан відносної стабільності — це постреформаційний період — період нормального функціонування і розвитку системи. При цьому досягнення бажаних результатів гарантуватиме стабільність функціонування системи. Кінцевий цілі реформ має відповідати оптимальна модель, що відображує шляхи розробки та реалізації комплексу перетворень.

Виходячи з вищезазначеного, для виходу з кризи та подолання її наслідків і забезпечення позитивних зрушень у розвитку національної економіки, перш за все, необхідно визначитись із пріоритетними напрямками здійснення реформ. У зв'язку з цим, О.О. Мамалуй наголошує на дотриманні ряду принципів, першим з яких є "правильно намічена послідовність і визначена методика здійснення реформ при мінімізації впливу зовнішніх негативних чинників" [6, с. 18—26]. На цьому ж наголошує український вчений в галузі сільського господарства Ю.Е. Губені, який, проводячи аналіз аграрної реформи в країнах Центральної та Східної Європи, робить висновок про "необхідність чіткого визначення концептуальних засад розвитку українського сільського господарства" [3, с. 24].

Після визначення мети реформування наступним кроком є вибір напряму її реалізації та розробка програми дій. Для ефективно організації процесу визначення і реалізації національних економічних інтересів українські науковці на чолі з М.З. Згуровським пропонують наступні стратегічні заходи:

- вивчення досвіду реалізації в інших країнах;
- аналіз стану економічної сфери за її якісними та кількісними характеристиками;
- визначення сукупності національних економічних інтересів та розробка на їх основі пріоритетів державної політики;
- організація постійного моніторингу реалізації програми [4, с. 271].

Економічні інтереси країни обумовлені цілями економічно-соціального розвитку країни в кон-

Рис. 1. Принципи ефективного проведення реформ

критичний момент часу, існуючим станом сфер народного господарства. А оскільки світовій економічній системі притаманна постійна змінюваність, вона багатогранна та динамічна, то й економічні інтереси країни постійно змінюються. Це означає, що процес реформації і досягнення поставленої мети повинен відбуватися поступово, корегуючись у відповідності зі змінами національних інтересів.

На нашу думку, для ефективного проведення реформи необхідно дотримуватися певних принципів при її розробці, дотримання яких необхідне впродовж всього процесу реформування (рис. 1). Все це змушує науковців повертатися до теорії реформ, для аналізу наслідків проведених заходів чи пропонування нових шляхів розвитку.

Реформування системи повинно проводитися на основі системного підходу, скеровуючи комплекс заходів на глибокий, всеосяжний, а не косметичний ефект. На нашу думку, необхідним є поєднання забезпечення стійкого економічного зростання та ефективного господарювання індивіда з гарантованим виконанням ним та державою своїх зобов'язань.

Послідовність формування програми реформування при системному підході включає декілька етапів:

1 етап — формування цілей проведення реформування з урахуванням результатів аналізу стану існуючої системи;

2 етап — визначення системи національних інтересів (об'єктивних потреб), виходячи з цілей реформування;

3 етап — формування пріоритетних напрямів здійснення реформи на базі потреб;

4 етап — синтез системи змін: аналіз напрямів реалізації реформи та організація їх в єдину програму.

ВИСНОВКИ

Ми розглядаємо аграрну реформу як комплекс нововведень, що реалізує національні інтереси стосовно створення ефективних умов функціонування аграрної системи, забезпечення її економічного росту та формування стійкості до впливу негативних факторів.

Зважаючи на роль результатів реалізації реформ у зміні економічної ситуації країни, встановленні стабільного економічного росту галузей народного господарства, стає необхідністю проведення реформування на основі системного підходу з чітким формулюванням цілей реформ, правильності плану і методики здійснення комплексу заходів реформування для досягнення системою запланованого стану стабільності, що носить назву постреформаційного періоду.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / В.Г. Андрійчук. — 2-ге вид., доп. і перероблене. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
  2. Бальцерович Л. Навстречу ограниченному государству / Лешек Бальцерович; пер. с англ. М. Коробочкин. — Москва: Новое издательство, 2007. — 85 с.
  3. Губені Ю.Е. Основи підприємництва і агробізнесу: навчальний посібник / Ю.Е. Губені. — Л.: Українські технології, 2002. — 240 с.
  4. Згуровський М.З. Гео економічні сценарії розвитку і Україна: монографія / М.З. Згуровський, Ю.М. Пахомов, А.С. Філіпенко. — Київ: Академія, 2010. — 323 с.
  5. Іванух Р.А. Аграрна економіка і ринок / Р.А. Іванух, С.Л. Дусановський, Є.М. Білан. — Тернопіль: Збруч, 2003. — 305 с.
  6. Мамалуй О.О. Про пріоритетні напрями забезпечення економічної безпеки держави / О.О. Мамалуй // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. — Х.: Право, 2011. — № 4. — С. 18—26.
  7. Мороз О.О. Інституціональна система аграрної економіки України: монографія / О.О. Мороз — Вінниця: УНІВЕРСУМ — Вінниця, 2006. — 438 с.
  8. Національна доктрина реформування та розвитку агропромислового комплексу України / Економіка АПК. — 2011. — № 4. — С. 3—6.
  9. Осипов Г.В. Социальное мифотворчество и социальная практика / Г.В. Осипов. — М.: НОРМА, 2000. — 543 с.
  10. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / під заг. ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. — К.: ЗАТ "Нічлава", 2006. — 704 с.
  11. Рац М. Проект "Теория реформ" [Електронний ресурс] / Марк Рац. — Режим доступу: <http://futureisrael.h1.ru/Ratz/Introduction-1.htm>
  12. Словник іншомовних слів / [за ред. Мельничука О.С.]. — К.: "Українська радянська енциклопедія", 1974. — 776 с.
- Стаття надійшла до редакції 19.02.2013 р.